

DİNİ, FELSEFİ VE EDEBİ ESERLERİN ÇEVİRİM YAZILARINDA SIKÇA
RASTLANAN HATA VE EKSİKLİKLERİN AHMED MİDHAT EFENDİ’NİN
“BEN NEYİM” İSİMLİ ESERİ ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

*Nureddin GEMİCİ**

Çevrim yazılar için bir metot arayışı

İncelememize temel teşkil edecek öncül çalışmalardaki eksiklik yüzünden konuyu ele alırken zorlandığımızı belirtmemiz gerekir. Çevrim yazılarda izlenen metot hakkındaki kısa açıklamalara çoğunlukla belli başlı ansiklopedilerde veya akademik kaygılarla yapılmış Arap harfli eserlerin çevrim yazılarının giriş kısımlarında rastlamaktayız.

1 Kasım 1928 tarihinde 1353 sayılı "*Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun*"un kabul edilmesiyle birlikte Latin harflerinin kullanımına geçilerek harf devrimi hukuken ve fiilen başlatıldı. Harf devriminden önce de Batı dillerinden pek çok çeviriler yapılmış olmasına rağmen özel isimlerin çevrim yazımı uygulamasında bazı farklılıklar baş göstermeye başlamıştı. Bu çevirilerin bazılarında metin içinde geçen ve Arap harfleriyle yazıldığında doğru okunamayan kelimelerin asılları Latin harfleriyle de yazıldı. Bu uygulamayla özel isimlerin okunuşunda ortaya çıkacak yanlışların önüne geçmek amaçlanmıştır.

Harf devriminden sonraki durumu Meral Alpay *Harf Devriminin Kütüphanelere Yansıması* adlı eserinde şöyle izah eder:

“Harf devriminden sonra devrimin benimsetilebilmesi için bazı uygulamalara gidildiğini görürüz. Latin harflerinin benimsenmesini ve öğrenilmesini kolaylaştırmak adına uzunca bir dönem Arap alfabesiyle basılmış olan eserler yayın hayatının dışında tutulmuştur. Bu tür eserler tarihi değerlerinden ötürü sahaf veya antikacılar da alınıp satılmaya devam etmiştir. Latin esasından alınan Türk

* Yard. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / nureddingemici@hotmail.com

harflerinin uygulanması milletin varlığına zarar vermeden (madde.7) Haziran 1929'a kadar basamak basamak gerçekleştirilmek üzere ayarlanmış, eski harflerle kitap basılması yasaklanmış, fakat devlet örgütünün, toplumdaki özel kurumların çalışmaları birdenbire kesilmek istenmemiştir. Eski harfli kitapların, yeni harflerle hemen yeniden basılmasını sağlamak için de öğretimde kullanılması yasaklanmış, fakat araştırma ve incelemelerde kullanılmasına dokunulmamıştır. Piyasadan ve kütüphanelerden kaldırılmaları önerilmemiştir. Nitekim bu durum 1939 yılında uygulanan bir Genel Kurul kararıyla açıklığa kavuşmuş, eski harfli kitapların ders kitabı olarak kullanılabilmesi, okul ve kültür kurumları ile kütüphanelerine konulabileceği resmen belirtilmiştir. 1353 numaralı kanun Arap harfleri ile yazılmış ve basılmış cetvel, defter, kitap vesairenin bütün resmi müesseselerde kullanılmasına nihayet vermiş, fakat daire ve kütüphanelerde bu türlü vesika ve eserlerin icabında müracaat için bulunmalarına mani olamamıştır. Bilhassa kanununun 9. maddesi eski harflerle basılı kitaplarla tedrisat icrası memnuiyetini muhtevî olup etüde ve müracaata şamil bulunmamaktadır. Binaenaleyh eski harflerle basılmış kitapların okul ve kültür kurumları, kütüphanelerine konulmalarının 1353 sayılı kanunun hükümlerine aykırı olmayacağına karar verilmiştir.”¹

Harf devriminden sonraki uygulamalardaki ayrıntıların yerine uygulamada ortaya çıkan duruma değinecek olursak farklı sonuçlara ulaşırız. Latin harflerinin benimsenmesini ve öğrenilmesini kolaylaştırmak adına yapılan çalışmalar Arap harfli basılı kitaplara olan ilgiyi azalttı. Arap harfli basılı eserler zaman içinde ilgiyi kaybetti. Latin harfli eserler piyasaya hâkim oldu. Akademisyenler dışında kimsenin ilgisini çekmeyen Arap harfli eserler artık belli başlı ihtisas kütüphanelerinde konunun uzmanlarına hizmet amacıyla kullanıma açık olarak bulundurulmaktaydı.

E d e b i y a t ı m ı z d a Ç e v r i m Y a z ı l a r a Y a k l a ş ı m

Çevrim yazılara olan gereksinim biraz da Arap harfli olarak yeni yayınlara getirilen yasakla ilintilendirilebilir. Kütüphanelerde bulunan Arap harfli kitap ve yazmaların tamamının kısa zamanda Latin harfli olarak yayımlanması mümkün değildir. Devrimlerin coşkusuyla Arap harfli kitap ve basılı eserlere olan ilgi de azalmıştır. Bu yüzden bu tür eserlerin

¹ Meral Alpay, *Harf Devriminin Kütüphanelere Yansıması*, İstanbul 1976, s. 23.

kısa bir süre içinde Latin harflerine çevrilerek istifadeye açılması için de herhangi bir girişime ilk zamanlar rastlanılmadı. Böylelikle bu kültür hazinesinden gelecek kuşakların okuma ve yararlanma imkânları daraldı. Bu boşluğu gidermek amacıyla başlatılan tercüme hareketi daha çok Arapça ve başka dillerdeki temel eserlerin çevirisini kapsamaktaydı. Daha sonraları edebiyatçıların her türden olan kitaplara istekleri oluşunca bu kitapların Latin harfli olarak çevrilmesi yönünde bir eğilim belirdi. Günümüzde de bu konu genç kuşaklar için ciddi bir sorun oluşturmaya devam ediyor. Eserlerin Latin harflerine çevrilirken eserin diline olan müdahaleler tepki topladı. Bu konuda Hilmi Yavuz, doğrudan olmasa da çevrim yazı konusunda peş peşe bir kaç yazı kaleme aldı.

“Şairlerin, kendi şiirlerini değiştirme konusunda bir tasarruf hakları varsa, bu hakkı kullanmaları ne kertede doğru, sorusunu gündeme taşıyan iki yazı yazdım. Okurlarım hatırlayacaklardır, söz konusu olan, özellikle Osmanlıca bir kelimeyi, Öztürkçesiyle ikame etmek gibi bir tasarruftur: Fazıl Hüsnü Dağlarca da, Oktay Rifat da, şiirlerinde kullandıkları Osmanlıca kelimeleri Öztürkçeleriyle değiştirerek, yeniden yazmışlardır. 'Yeniden yazmışlardır' diyorum, sebebi açık: bu şairlerin, eş anlamlı iki kelimeyi yer değiştirterek, şiiri anlam düzeyinde olduğu gibi koruduklarını zannetmeleri, şiiri sadece anlamdan ibaretmiş gibi kabul etmenin ortaya çıkardığı bir malûliyettir. Kelimelerin, geçen haftaki yazımda da belirttiğim gibi, düz anlamlarının (denotation) yanısıra yananamları (connotation) da vardır. Düz anlam düzeyinde birbirini ikame edebilen iki kelime, yananlam düzeyinde bu ikameyi mümkün kılmayabilir: 'Deniz' ve 'derya' kelimeleri gibi!”²

Bundan önceki yazılarında konuyu ele aldığı diğer yazısını “Şiir değiştirilebilir mi?”, başlığı altında yine Zaman Gazetesi’nin 21 Mayıs 2008 yazdı. Bu yazıya devam niteliğinde diğer bir yazısı da “Necatigil, Edip Cansever’in şiirini nasıl tashih etti?” adıyla Zaman Gazetesi’nin 11 Haziran 2008 tarihli nüshasında yayınlandı.

² Bk. Hilmi Yavuz, “Yahya Kemal’in, Ahmet Haşim’i tashih etme yetkisi var mı?”, *Zaman Gazetesi*, 04 Haziran 2008, “Şiir değiştirilebilir mi?” *Zaman Gazetesi*, 21 Mayıs 2008 ve “Necatigil, Edip Cansever’in şiirini nasıl tashih etti?”, *Zaman Gazetesi*, 11 Haziran 2008.

Çevrim yazılarda dünden bugüne gelişmeler

Eski harflerle basılan eserlere kayıtsız kalınması bu konuda belirsizlik ve keyfilik durumunu ortaya çıkardı. Bazı edebiyatçıların roman ve hikâyeleri bazı yayınevlerince birebir çevrim yazısı yapılarak neşredildi. Durumun acil oluşuna binaen devletin yazışmalarındaki evrak, resmi belgeler ve buna benzer yetiştirilmesi ve yayınlanması zorunlu yayınlar hızlı bir şekilde belli bir kurala tabi olmadan Latin harflerine dönüştürülerek baskıları yapıldı. Bunu ders kitapları ve sınırlı sayıda da olsa başka kitaplar takip etti. Fakat kültür mirası diyebileceğimiz basılı ve el yazması eserler hakkında tutarlı ve bütünlüklü bir uygulama yapılmadı. Bu konularla ilgili olarak Muallim Cevdet'in önerisi ilginçtir. O öncelikle kütüphanelerimizde bulunan nadir eserlerin tıpkıbasımına ehemmiyet vermemizi istemekte ve tıpkıbasım konusunda önceliği yabancılara bırakmamızı öğütlemektedir.³

Latin harflerinin kabulünden sonra yayımlanan eserlerde Arap harfli atıflarda bulunmak kınandı ve bunda ısrarlı olanların tutumları eleştirildi. Arap harfli eser yayınlamanın kanunca yasaklanması bu eserlerin Latin harfleriyle yayımlanması zorunluluğunu gerektirdi. Çevrim yazılarda baştan itibaren bir metot ve belirleyici bir çerçeve çizilmediğinden ortak bir tarz oluşturulamadı. Daha da kötüsü çevrim yazılar bir tarafa Latin harfleriyle basılan ilk kitaplarda bile istenilen anlamda ortak bir yazım birliği oluşturulamadı. Özellikle yabancı dillerden dilimize geçen kelimelerin yazımında bugün için bile tam bir birlik yoktur. Yabancı dillerden Türkçeye geçmiş olan kelimelerin seslendirilmesi ve Latin harfleriyle yazılması konusunda farklılıklar için 1928 sonrası basılı kitaplardan hangisini ele alırsak alalım bugünkü ortak yazım kılavuzundan çok farklı sonuçlara ulaşabiliriz. Bugün de çevrim yazı veya tercüme eserlerde ayrı yazımlara rastlanmaktadır. Çevrim yazıya konu olan dilin eskiliği ve bazı seyrek kullanılan kelimelerin okunuşu uzun zaman problem olmaya devam ediyor.⁴

³ Osman Ergin, *Muallim Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*, İstanbul 1937, s. 404-411.

⁴ Yazı diliyle ilgili bazı tespitler için bak. Reşit Rahmeti Arat, *Über die Entwicklungensperioden der türkischen Schriftsprache* (Türk yazı dilindeki bazı gelişmeler üzerine), Akten des Vierundzwanzigsten Internationalen Orientalisten-Kongress München (24 August bis 4 September 1957), Wiesbaden 1957, s. 410-412.

Çevrim yazı yerine Osmanlıca öğreniminin yaygınlaştırılması bir çözüm olabilir mi?

Batı ülkelerinde tarihi anlama konusundaki çabalara en iyi örnek orta öğretimde ve yüksek öğrenimde de devam eden Latince ve Grekçe dersleri gösterilebilir. Bu kadim diller sayesinde öğrenciler Latince ve Grekçede okuma ve anlamada belli bir noktaya getirilmektedirler. Özellikle sosyal bilimlerde çalışacak olan ilim adamları ve araştırmacılar için gerekli olan kaynaklardan arşiv ve belgeler başta olmak üzere bu dillerde kaleme alınmış veya basılı eserleri anlama ve faydalanmada bu dil öğreniminin katkısı tartışılmaz. Bu konuyu bir de kendi kültür kaynaklarımız açısından incelersek tarih araştırmaları yapacak kişilerin Arap harfli yazılmış Osmanlıca diye bilinen Türkçenin Osmanlı dönemindeki okunuşu ve yazılışının yanı sıra Arapça, Farsça, Rusça, Almanca, İngilizce, İtalyanca, Ermenice, Yunanca ve Fransızca gibi yabancı dilleri de öğrenmelerine ihtiyaç vardır. Kültür hazinemizin yazılı metinlerinin çoğunluğunun Arap harfli Türkçe yazılmış eserlerden oluştuğu bir gerçektir. Bu hazinenin genç kuşaklara aktarılması ve daha faydalı olabilmesi için farklı yöntemler uygulanabilir. Bunlardan en sağlıklı ve kalıcı olanı Batılı ülkelerdeki Grekçe ve Latince derslerinin orta ve yüksek öğretimde okutulması uygulaması örnek alınabilir. Osmanlıcanın orta ve yüksek öğretim ders programlarına dâhil edilmesiyle Arap harfli metinleri okuyup anlayan bir elit tabaka oluşturulabilir. Bu tür kaygılarla Osmanlıca dersinin orta öğretimin son sınıflarında seçmeli veya edebiyat kollarında zorunlu olarak okutulması geçmişte siyasilerce de dile getirilmişti. Bu dersin okutulmasının geciktirilmesinin kültür dünyamızda oluşturacağı zarar ve bu ihmalin doğurduğu sakıncalar saymakla bitmeyecek kadar çoktur. En azından bu tarz bir ders, kültür mirasımızın basılı veya okunaklı nesih veya rıka ile yazılmış el yazmalarında çevrim yazıya başvuruyu azaltacaktır. Osmanlıca eğitimini orta ve yüksek öğretimde alamamış kişilere düzenlenecek Osmanlıca kursları edebiyat ve tarih başta olmak üzere değişik ilim dallarında kaynak eserlerden faydalanmak isteyen araştırmacıların işlerini kolaylaştıracaktır. Böylelikle çevrim yazılara duyulan ihtiyaç belli kitaplarla sınırlı kalacak, ağırlık yazma eserlere kaydırılacaktır. Bilenlerin çoğaldığı eğitilmiş bir toplumda yapılacak çevrim yazılarda hata ve noksanlar hâliyle en asgariye inecektir.

Cumhuriyet sonrası dönemde bütün bunların tatbikinde bazı çekinmeler ve siyasi sakıncalar ileri sürülmüş ve bu türden bir eğitimin yaygın eğitim kurumlarında verilmesi istenmemiştir. Harf devriminin ilk yıllarında geçmişte eğitimini bu alfabeye yapmış pek çok eğitilmiş insan vardı. Osmanlı'nın mirası sayılabilecek pek çok ilim adamı ve her sınıftan insanın Cumhuriyet sonrası geriye dönük çalışmaları kesintisiz sürdürmeleri bu konudaki eksikliği görmemize engel oldu.

Fakat bu konudaki ileride meydana gelecek olan sorunları görüp ilerisi için çözüm önerenler de olmuştur. Neredeyse harf devriminden hemen sonra sayılabilecek tarihlerde Muallim Cevdet'in getirdiği farklı bir öneriyi Osman Ergin'in onun hakkında yazdığı biyografik bir çalışmasından öğreniyoruz. Osman Ergin, ilgili eserinde (Muallim) Cevdet İnançalp'in Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Reisliği'ne hitaben kaleme aldığı 12.12.1932 tarihli mektubunu aynen verir. Mektubun sonunda Muallim Cevdet çözümü şöyle anlatır:

Hülasa: Tarihe mal olmuş kitaplarla vesikaları tercemede bir ilmî kıymet bulunmak ve Avrupaca muteber tutulabilmek için tercemenin lüzumu kadar aslî metinlerinin de aynen tab'ından başka çare yoktur.⁵

Mektupta belirtilen ve bizim de giriş kısmında izah ettiğimiz dilek ve ihtiyaçların tahakkuk ettirilmesi için uzun bir yolumuzun olduğu görülmektedir. Öyleyse yapılacak olan nedir?

Çevrim yazılarıyla ilgili öneriler

Sağlıklı ve doğru bir çevrim yazı için gerekli olan şartları ve önerileri şöyle sıralamak mümkündür:

— Eser seçimi hususunda titizlik gösterilmelidir. Yazar ismine ve şöhretine dayalı bir seçim ve tercihten kaçınmak gerekmektedir. Bu tür yayınlarda esas olarak ilme ve Türk kültürüne katkı yapabilecek özellikler aranmalı ve bu tarz çalışmalara öncelik ve ağırlık verilmelidir.

— Doğru eser seçimi ilk adım olup bunun sonrasında yayınevlerinin çevrim yazı politikaları önem taşımaktadır. Ticarî bir kuruluşun kâr elde etme hakkı vardır. Fakat maddî kaygıları her şeyin önüne alan bir yayı-

⁵ Osman Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 35- 37.

nevi sahibinin konuya yaklaşımı da etik değildir. Yayıncılıkta prensip ve ilkeler faydacı ve maddî kaygılara dayanırsa bunun çalışmalarına yansımaları kaçınılmaz olur. Özellikle ciddî kaleme alınmış ilmî, felsefî, dinî ve edebî eserleri yayınlatırken işin ehli ve uzmanı birisine başvurulması gerekmektedir. Mümkünse çevrim yazı tecrübesi olan, bu sahada eser vermiş ve yaptığı çalışma olumlu karşılanmış uzman birisini seçmek doğru olur. Bu seçimi yapamama durumunda en azından bu işin ciddî bir kontrolünü yapabilecek uzman ve yeterli donanıma sahip birisini bulmak gerekir. Bu yetkin kişi yayın öncesi son okumayı yaparak bile sorunu tamamen çözebilir veya asgariye indirebilir. Çevrim yazılarla ilgili olarak bir metot ve yöntem çerçevesi çizen bir çalışma olarak Mertol Tulum'un *Menakıb-i Kudsiyye* çevrim yazısının giriş yazısını görmekteyiz. Daha önce kusurlu bir çevrim yazısı ile yayımlanan bu kitapta gördüğü eksiklikleri eleştirmiş ve tepki alamayınca bu eserin yeni versiyonunu yayınlamıştır. Daha önce yazdığı tenkitleri yeniden hazırladığı bu kitaba eklemiştir. Eklenen bu kısmın 180 sayfa oluşu çok dikkat çekicidir. Eserin başındaki bu bölümde çevrim yazılarla ilgili bazı teknik bilgilere yer verilmektedir.⁶ Burada içerik olarak ele alınan konu makalemizde çevrim yazıların veya çevirilerin seçiminden başlayarak yayım aşamasına kadar bu makalede doğrudan değinilmeyen veya dışarıda bırakılan önerilerden oluşmaktadır. Bu konuda ayrıca son zamanlarda kaleme alınmış bir başka makaleyi de burada unutmamak lazımdır.⁷

Burada bir hususa işaret etmek zorunluluğu var. Milli Eğitim Bakanlığı'nın ve Kültür Bakanlığı'nın son zamanlarda yayıncılıktan uzak kaldıkları gözlenmektedir. Bu mesafeli duruş asla kabul edilemez. Maddî kaygılar gözetilmeksizin devlet tarafından sübvansede edilerek yayınlamaya muhtaç pek çok ilmi çalışma bulunmaktadır. Bu tür kuruluşların yayın sayılarını azaltmaları ve yayın konusunda oldukça seçici olmaları genel okuyucuya hitap etmeyen eserlerin yayımını daha da zorlaştırmaktadır. Bu iki güzide kuruluşla beraber bazı kamu kuruluşlarından yayıncı-

⁶ Mertol Tulum, *Tarihi Metin Çalışmalarında Usul Menakıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme*, Deniz Kitabevi, İstanbul 2000, XII.

⁷ İlyas Karlı, *Osmanlıca Metinleri Anlamada Araştırmanın önemi- Lügat-i Cûdî Örneği*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 32 (2007/1), s. 45-88.

lıkla uğraşanlar bu işleri bırakıp yayın yapmasalar bile yapılan çalışmaları maddî olarak destekleyebilirler. Böylelikle bu tür eserlerin yayımında en azından standartları belirleme ve yayın öncesi son kontrollerini yaparak eserin yayımı için izin verme hakkını ellerinde saklı tutabilirler. Fakat her şeyden önce bunu sağlayacak bir yapıyı oluşturmaları gerekmektedir.

Türkiye’de hemen her alanda eğitim veren fakülte ve yüksek okullar veya eğitimle ilgili özel kuruluşlar bulunmaktadır. Milli Eğitim ve Kültür bakanlıkları bünyesinde bir koordinasyon kurulu oluşturularak bu tür eserlerin yayımında belli ilke ve prensipler tespit edilebilir:

1. Bunlardan ilki böyle bir eserin daha önce Latin harfli doğru bir neşrinin olup olmadığının tespiti

2. Eserin neşrine duyulan ihtiyaç

3. Eserin ehil bir kişi tarafından çevrim yazısının yapılması

4. Eğer eserin çevrim yazısında tereddütlü hususlar varsa baskıdan önce bu kurula sunulma şartı getirilmelidir. Kurulun belirlediği uzmanların gerekli düzeltme ve tashihlerinden sonra bunların basımına izin verilmelidir.

5. Her şeyden önce bugüne kadar Latin harflerine çevrilmiş ne kadar yayın, tez matbu olmayan müstakil çalışmaların envanteri çıkarılması gerekmektedir. Bunun yanında tab edildiği hâlde kayıt altına alınmamış çevrim yazıların ve tefrikaların listesi oluşturulmalıdır.

6. Bilgi bankasında toplanan bu verilere internetten ulaşmak mümkün olabilmelidir.

7. Bu tür eserlerin basımından önce kontrolünü temine dönük olarak ISBN numarası veya daha değişik ayırt edici bir sembol bu eserlere kurulmuş onayından sonra verilmek suretiyle bir otokontrol mekanizması oluşturulabilir.

8. Yine Garibname gibi bazı çalışmalarda denendiği üzere asıl metin sol sayfaya yerleştirilebilir. Çevrim yazı ve anlaşılır dile çevrilmiş metin ve açıklamalar sayfanın sağ sayfasında iki sütun hâlinde dizilebilir. Geniş ve teferruatlı mülahazalar ve görüşler içinse eserin sonuna açıklamalar bölümü eklenebilir.⁸

⁸ Âşık Paşa, *Garib-name* (733/1332) ; haz. Kemal Yavuz, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, İstanbul 2007, s.1.

9. Alternatif bir metot olarak büyük boy bir sayfada üç sütun oluşturularak I. sütuna Arap harfli nüsha, II. sütuna çevrim yazı, III. sütuna metnin günümüz Türkçesine aktarımı eklenebilir. Üç farklı sütun uygulamasında hassas ve dikkatli olunmazsa metinlerde kayma veya karşı karşıya gelememe gibi durumlar oluşabilir. Arap harfli metnin istinsahında atlama veya yazım yanlışları bu uygulama için risk oluşturmaktadır.

10. Bazı yayınevlerinin çevrim yazılarla ilgili olarak yaptığı bir metot da şudur: Eser iki farklı kapak uygulamasıyla yayınlanmaktadır. Bu konuda Eyüp Sabri Paşa'nın Süleyman Çelik tarafından hazırlanan Tarih-i Vehhâbiyan adlı eserine ve yine Ahmed Midhat Efendi'nin Handan İnci tarafından hazırlanan Felsefe-i Zenân adlı eserine⁹ çalışmalara da bakılabilir. Bu tür bir yayımda eserin Arap harfli asıl kısmı mümkünse yeni bir dizgiye gereksinim duymadan veya yeniden dizdirilerek kitabın sağ tarafından başlatılmaktadır. Latin harfli çevrim yazı kitabın sol tarafından başlatılmaktadır.

11. Esas nüsha ile ilgili çevrim yazı karşılıklı sayfalar hâlinde de yayınlanabilir. Bunların hepsinde de yeniden dizimden kaçınmak gerekmektedir. Zira bu konuda yetişmiş yeterli sayıda eleman olmayışı uyumlu bir dizgi için engel oluşturmaktadır. Son zamanlarda bir kaç yayınevi bu tarzı denemiştir. Mesela, Süleyman Nazif'in Hazreti İsa'ya Açık Mektup isimli çalışması Tahir Aday'a hazırlanmıştır.¹⁰

Gerek yazma gerekse basılı eserlerden oluşan bu kültür mirasımızın en az arşiv belgelerinin okunmasında gösterilen titizlikle ele alınması gerekmektedir. Bu konudaki malzemenin kullanılmasında büyük zorluklar bulunmaktadır. Bazı kütüphaneler bu tür eserleri kayıtlarında göster[e]mediklerinden zaman zaman esere ulaşmakta zorluk ortaya çıkmaktadır.

1) Envanter çıkarmanın bir sonucu olarak mevcut eserlerin asıl nüshalarını olmasa bile dijital ortamda hazırlanmış örneklerini toplayan bir merkeze ihtiyaç vardır.

⁹ Süleyman Çelik, *Tarih-i Vehhabiyân, Eyüp Sabri Paşa*, Bedir yayınevi, İstanbul 1992 ve Ahmed Midhat Efendi, *Felsefe-i zenân = Kadınlarnın felsefesi*, 1331/1912, haz. Handan İnci, 2. bs. Arma yayınları, İstanbul 1998.

¹⁰ Süleyman Nazif, *Hazreti İsa'ya açık mektup: eski ve yeni harflerle*, 1346/1927, haz. Tahir Aday, Lamure yayınları, İstanbul 2006.

2) Bu merkezde öncelikle matbu olarak elde mevcut olan Arap harfli eserler toplanmalıdır. Özellikle İstanbul dışında Mısır, Şam, Halep, Selanik başta olmak üzere imparatorluğun değişik merkezlerinde basılmış yayınlar bu merkeze getirilmeli veya kopyaları temin edilmelidir.

Mevcut eserlerin matbu olanlarının bir an önce, yazma olanlarının da en kısa zaman içerisinde PDF dosyasına dönüştürülmeleri eşsiz bir tür kültür hazinesi dediğimiz bu eserlerin erişilebilirliğine katkı sağlayacağı şüphesizdir.

Tabii bu düzenlemelerle ilgili şartlarda abartıya varan uygulamalardan kaçınılmalıdır. Yayınevlerinin ve bilim insanlarının elini kolunu bağlayacak sertlikler, bu eserlerin yayımından insanları uzaklaştırabilir. Çerçevesi ilmî bir kurulca belirlenecek esaslarla yapılan bu türden çalışmalarda varılacak müspet sonuçların teşvik edici yönüne de vurgu yapmak gerekmektedir. Bu teşvik ve destek sayesinde doğru ve aslına uygun çalışmalar da çoğalacaktır.

Bu konularda denetimsizliğin, başsızlığın ve işlerin uzmanı olmayan kişilerce yapılması hâlinde ortaya çıkabilecek sakıncaların Türk bilim ve irfanına verebileceği zararların boyutlarını kavramamızı sağlayacak ne yazık ki elimizde bir sürü örnek vardır. Biz burada üzerinde daha önce çalışıp yayıma hazırladığımız bir çalışmamızdan yola çıkarak karşılaştırmalarda bulunacağız.

Ahmet Mithat Efendi'nin Ben Neyim adlı kitabının çevrim yazısı hakkında bir tenkit

Ahmet Mithat Efendi, *Ben Neyim* (1307) adlı eserinden önce felsefe ile ilgili başka felsefî eserler ve makaleler de kaleme almıştır. Bu eserin en önemli yönü Osmanlı'da materyalizme karşı ilk ciddi eleştirel eserlerden olmasıdır. Sahasında eşsiz bir eser olmasının yanında Sosyalist hareketler Osmanlı topraklarına girmezden çok önce karşı bir eser olarak yazılmıştır. "Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi Çekişmesinin ortasındaki Adam Lastik Said (Kemal paşazade)" isimli bir tebliğle katıldığım Doğu Bilimcileri Kongresinde (Halle/Almanya 2004) değindiğim üzere bu kitabı ilginç kılan bir diğer özellik de materyalizm içeren görüşleri sebebiyle Rodos'a sürgüne giden Ahmet Midhat Efendi'nin takındığı bu yeni tavidir. Onun eski görüşlerine 5- 10 sene geçtikten sonra cephe alması çok şaşırtıcıdır.

Ahmet Mithat'ın başlangıçtaki materyalizm eğilimi kısa sürmüştür. Sonraları İslâm ahlâk ve doktrinini benimsemiş, bu yüzden Draper'in *Din ve Bilim Çatışması* adlı kitabını dilimize çevirmiştir. *Tarih-i Hikmet* adlı ayrı bir çalışmada genel bir felsefe tarihi denemesi yapmıştır. Ayrıca, Ahmet Mithat Efendi, kendi çıkarmış olduğu dergilerde tercüme ve telif olmak üzere felsefe konulu makale ve kitaplara yer vermiştir.

Makalemizin bu bölümünde Ahmed Mithat Efendi'nin *Ben Neyim* adlı eserinin 2007 yılında neşredilen bir çevrim yazısı hakkında değerlendirmelerde bulunacağız. Buradan itibaren verilen sayfa numaralarında çeviri yazının yapıldığı Ahmet Midhat Efendi, *Ben Neyim*, çeviri yazı: Dr. Özlem Fedai, Şule Yayınları, İstanbul, 2007 yayını Fedai, *Ben Neyim* kısaltmasıyla dipnotlarda gösterilecektir. Asıl metin olarak da karşılaştırma yaptığımız Arap harfli eser için şu bilgiler verilebilir. Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim, Hikmet-i Maddîyeye Müdafaa*, 1308, İstanbul eseri de Ahmed Midhat, *Ben Neyim* kısaltmasıyla dipnotlarda yer alacaktır.

İlgili çevrim yazının ilk bölümünde konuya açıklık getirmek amacıyla kısaca materyalizm akımından ve ona yönelen eleştirilerden bahsedildikten sonra Ahmet Mithat Efendi'nin eseri hakkında bilgi verilmektedir.

Çevrim yazı, kitabın 15. sayfasından itibaren başlamakta ve bir bütün hâlinde herhangi bir sadeleştirme işlemine tabi tutulmadan devam etmektedir. Fakat henüz daha metnin ilk sayfasının ikinci paragrafında *men ile* kelimesi *mütalaa* olarak yanlış okunmuş ve yanlış okunan bu kelime değişikliğiyle cümlenin manası değişmiştir.¹¹

Metin: *Zîrâ analık babalık evlatlık kardeşlik gibi alâyıkı o kudsiyyet-i kadîmesinden iskât eyledikten mâadâ izdivâcı safderûnâne bir esâret hükmüne koyarak men ile ve münâsebet-i ricâl ve nisvâm da vuhûşun ve tuyûrun münâsebat-i hayvaniyesi sûretine ifragla vâlidîyyet ve mevlûdîyyeti ve binaenaleyh uhuvvet ve sâir gûnâ karabeti hukmen dahi ortadan kaldırıyor.*¹²

Açıklaması: Çünkü [Materyalist düşünce] analık, babalık, evlatlık ve kardeşlik gibi bağları o eski zamandan beri olan kutsallığından düşürmek-

¹¹ Ahmet Midhat Efendi, *Ben Neyim*, çeviri yazı: Dr. Özlem Fedai, Şule Yayınları, İstanbul 2007, s.15.

¹² Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim, Hikmet-i Maddîyeye Müdafaa*, İstanbul1308, s.3.

ten başka, evliliği; kolayca kandırılarak yapılan bir tutsaklık konumuna koyarak *yasaklamakta* ve erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkiyi vahşi hayvanların, kuşların hayvani ilişkisi şekline çevirerek babalık ve doğurulmuş olmayı ve bundan dolayı ortaya çıkan kardeşlik ve benzer akrabalıkları da kural olarak ortadan kaldırıyor.

Ayrıca mütalaa'nın yazılışı مطالعه (irdeleme, tetkik etme) bu şekildedir. Çevrim yazının ikinci sayfasından başlayarak metnin değişik yerlerinde sık sık geçen *alel-ımya* (alel-amy) kelimesi hakkında bir şeyler söylemek gerekirse, bu kelime sözlüklerde bu şekilde geçtiği için yanlış olmamakla beraber *alel-amy* yani körü körüne anlamında yazılması daha uygundur.¹³

Kelime yanlış okuması için ikinci bir örnek de metnin ikinci sayfasında geçen *müttehid* kelimesidir. *Müttehid* متحد , *mütehaddid* متحدد olarak okunmuştur. Fakat yanlış okunan bu kelime lügatlerde bulunmadığı için kitabın arkasına yerleştirilen mini sözlükte de yer almamaktadır. Bu okunuşuyla belki Arapçada bir anlamı olması ihtimaline karşın metinle bir alakası yoktur. Yine bu şekliyle kelime Ferit Devellioğlu başta olmak üzere benzer sözlüklerde yer almamaktadır.¹⁴

Metin: *Bunda dahi hemen hemen efkâr-i umumiyyeyi dahi kendileriyle müttehit bulurlar.*¹⁵

Açıklaması: Bunda dahi neredeyse kamuoyunu da kendileriyle beraber bulurlar.

Aynı yerde geçen *bir hakikat-i sehl-ü't-tefehüm* بر حقيقة سهل التفهم kelimesi şemsiye ve kameriye harflerini karıştırmaktan kaynaklanan bir hatayla *bir hakikat-i sehlü'l-tefehüm* şeklinde yanlış okunmuştur. Fakat Osmanlıcada daha çok farsça tamlama esasları benimsendiğinden bir hakikat-i sehl-i tefehüm okunuşu da kabul görmektedir. Burada işaret edilen sehlü't-tefehüm kelimesindeki harf-i tarifin doğru okunuşuna işaret eder.

Yine *Camilla Flammarion* okunuşu esas alınarak çevrim yazı metninde Kamill Filamaryon olarak verilmiştir. Doğrusu, Arap harfli basılı eserlerde Fransızcadaki veya başka bir dildeki okunuşunu vurgulamak

¹³ Fedai, *Ben Neyim*, s.16.

¹⁴ Fedai, *Ben Neyim*, s. 17.

¹⁵ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s.6.

için asıl kelimenin parantez içinde veya farklı bir yazılışla metinde verilmesi uygulamasıdır. Aksi takdirde Türkçedeki okunuşu esas alınarak yazılan bu tür kelimelerin anlamları hakkında veya şahıs ve yer isimleriyle ilgili daha geniş bir bilgi edinmek zorlaşmaktadır. Hiç olmazsa dipnotta yazılışı ve o şahıs veya yer hakkında kısaca da olsa bilgiye ihtiyaç vardır. Sn. Dr. Fedai bu kelimeyi doğru okuması takdire şayan olmakla beraber ayrıca felsefi bir metinde geçen isimlerin en önemlileri hakkında okuyucuyu aydınlatmak ihtiyacı hissederek birkaç satır da olsa malumat verebilirdi. Araştırmacı veya okuyucunun bu tür bilgileri araştırmak istemesi durumunda bu kelimelerin tercüme edildiği yabancı dildeki okunuşunun orijinal yazımıyla birlikte metinde verilmesi daha doğru bir tercihtir.

Bu tür hatalara bir örnek daha verecek olursak meşhur maddeci filozof Büchner yanlış olarak “*bu Hüner*” diye okunmuştur. Orada bu kelime hüner, kabiliyet, yetenek, beceri anlamlarında verilmiştir.¹⁶ Müteakip sayfalarda aynı kelime Türkçe okunuşuyla Bühner¹⁷ olarak okunmuştur. Çevirmenin, çeviri metninin konusu hakkında yeterli bilgi ve birikime sahip olmaması büyük bir eksikliklerdir. Buradan şu çıkarımda bulunabiliriz, çeviri metin hakkında çevrim yazı yapanın çeviri öncesi ve sonrası gerekli araştırmaları yapması tek başına yeterli değildir. Daha sonra mutlaka konunun uzmanı birisine çalışmasını inceletmesi zorunlu ve kaçınılmaz görülmektedir.

Çeviri metninde yer alan *Hayvânâtta* حيواناته kelimesinin *hayvanatta* olarak okunması, tabii ki önemli bir hata ve yanlış sayılmamakla beraber dikkat edilmesi gereken bir husustur.¹⁸

Metin: “*Hükema*” *nâmını iğtisâb eden bu eşirrâ-i eşkiyâ eğer benim “Ben”liğimde bir mevcûdiyet var diye farz edecek olsalar şayet ben o benliğim ile bunların hikmetine muhâlif olurum havfıyla benim benliğimi bile inkâr etmişler.*”¹⁹

iğtisâb اغتصاب kelimesinin *i’tisab* diye ayın harfiyle okunmasıyla (kaanat etme, sinirlenme) fahiş bir yanlış yapılmıştır. Metindeki yanlış oku-

¹⁶ Fedai, *Ben Neyim*, s. 17.

¹⁷ Fedai, *Ben Neyim*, s. 23.

¹⁸ Fedai, *Ben Neyim*, s. 18.

¹⁹ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s.15.

manın mürettip hatası olmadığı bu kelimenin itisab olarak arkadaki sözlükte de yer almasıyla doğrulanmaktadır.²⁰ Açıklaması: “Hükemâ” adını gasp eden bu eşkıya zorbalara eğer benim “Ben”liğimde bir var olma var diye zanna kapılacak olsalar [ve] şayet ben [de] o benliğim ile bunların [öne sürdüğü] hikmet anlayışlarına karşı çıkarım korkusuyla benim benliğimi bile inkâr etmişler.

Metin: *Benim varlığım hâlikımın da varlığına en büyük güvâh olacağımı bilerek beni yok ederlerse Hâlikımın da yok olacağını evlâ bi't-tarîk olarak bana itirâf ettirebileceklerini tahayyülde bulunuyorlar.*²¹

Yine burada son paragrafta “hâlikımın”dan sonra gelen *varlığına* kelimesi atlanarak okunmamış, cümle anlamsızlaşmıştır.²²

Açıklaması: Benim varlığım yaratıcımın da *varlığına* en büyük delil olacağını bilerek beni yok ederlerse Yaratıcımın da yok olacağını daha uygun bir yolla bana itiraf ettirebileceklerini tahayyül[ün]de bulunuyorlar.

Yine başka bir yerde de *me'mûl* مأمول; emelden gelen, ümit edilen, beklenen kelimesi sanılarak yanlış okunmuştur. Orada *ma'mûl* معمول olarak vurgulanan kelimedeki dikkatsizlik mananın doğru anlaşılması bakımından önemlidir. Anlamı da bilindiği üzere imal edilmiş, üretilmiş, yapılmış anlamlarına gelir. Ne yazık ki bu kelime de sözlükte yer almaktadır.²³

Camille Flammarion, Lewes, Johann Gottlieb Fichte isimli filozofları şu şekildeki bir çevrim yazıyla tespit etmek imkânsızdır. Filamaryon, Lui, Fikye çevrim yazıları yapılırken kendi dillerindeki yazılışlarıyla bırakılmıyordu. Konuyu araştıranların bu yazılış tarzı sebebiyle bu tür bir okunuşla bu filozoflar hakkında bir bilgiye ulaşması mümkün değildir. Hemen karşı sayfada yer alan filozof Fichte hakkındaki açıklama bir önceki sayfada yani ilk geçtiği yerde başlatılmıyordu. Bu iki filozof hakkında doğru okuma yapılabilseydi bunlar hakkında malumat bulunabilmesi de çok kolay olurdu.²⁴

²⁰ Fedai, *Ben Neyim*, s. 19.

²¹ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s.15.

²² Fedai, *Ben Neyim*, s. 19-20.

²³ Fedai, *Ben Neyim*, s. 20.

²⁴ Fedai, *Ben Neyim*, s. 22-23.

Sitare-yi ırz kelimesinin ırz'ın yıldızı olarak burada hiçbir anlamı yoktur. Tamamen yanlış ve eksik okumadır. Doğrusu *sitâre-i arza* ستاره عرضه olacaktır. Bu kelime de sözlükte yer almamıştır. Yanlış okunan, anlaşılabilir olup tercümeyle veya açıklamaya muhtaç olan kelimelerin sözlükte yer almaması o kelimenin mürettip hatası değil müellif hatası olduğunu göstermektedir.²⁵

Şâyeste-i firâr kelimesi *sayetse-i karar* gibi manasız ve sözlüklerde bulunmayan tamamen uydurma, ucube, anlaşılabilir ve manasız bir kelime tamlamasına dönüşmüştür.²⁶

Metin: “*Bu söz onun için Rab ve Hâlik kelimelerinden daha ziyâde şâyeste-i firar bir söz*”.²⁷

Bu söz onun için Rab veya Yaratıcı kelimelerinden daha çok kaçmağa uygun bir söz.

Boyun mu büküp yerine boynu mu diye okunmuş.²⁸

[İ]stoper: Stoper: İngilizce stop kelimesinin açıklanması gerekiyordu. Bu kelime de sözlükte yer almamıştır. Görüldüğü üzere yanlış okumaların neredeyse hiç biri sözlükte bulunmamaktadır. Tabii ki, çevrim yazıyı hazırlayan kişiden hazırladığı bu küçük lügatçe içinde yanlış okunmuş kelimelerin anlamlarını vermesi zaten beklenemez. İstoper kelimesi ile ilgili olarak Orhan Şaik Gökyay *Destursuz Bağa Girenler* adlı eserinde şunları söylemektedir:

“İstoper kelimesinin aslı İngilizce stopper'dir. Denizcilik terimidir. Kaptanın makineleri durdurması için çarkçıya verdiği tek kelimelik bir buyruktur. Türk kaptanı bugün bu buyruğu **stop** diye vermektedir.”²⁹

mütâla'âtın مطالعاتك (düşüncelerin) *mugâlâtatın* (safsatalar) diye okunmuştur. Böylelikle metinde yanlış bir anlama gelmiş ve bu anlam Ahmed Midhat Efendi'nin tezini çürütecek bir yanlış anlaşılmaya da yol açmıştır.³⁰

²⁵ Fedai, *Ben Neyim*, s. 24.

²⁶ Fedai, *Ben Neyim*, s. 25.

²⁷ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 28.

²⁸ Fedai, *Ben Neyim*, s. 25.

²⁹ Orhan Şaik Gökyay, *Destursuz Bağa girenler*, İstanbul 1982, s.167.

³⁰ Fedai, *Ben Neyim*, s. 27.

Metin: *İşte bu mütâla'âtın kâffesi hâturlarda olarak a'dâ-yı merkûmeye karşı ona göre esliha-i müdâfa'a tedariki lâzım olduğu gibi hele onlar bizi bu müdâfa'a gayretinden dahi me'yûs düşüvermek için evvel-be-evvel bizim mevcûdiyet-i eneiyyemizi redd ü inkâra kalkışıyorlar ki, şu eserde ben yalnız kendi benliğimin yakasını onların dest-i ta'riz-i cebbârânesinden kurtarabilir isem sâir her sûretle teâmîn-i gâlibiyyet için yalnız bu kuvvet bana kifâyet eder.*³¹

Açıklaması: İşte bu değerlendirmelerin, düşüncelerin hepsi aklı-mızda kalmak şartıyla adı daha önce geçen düşmanımıza karşı kullanılmak üzere savunma silahları sağlamak gerekmektedir. Hâl böyleyken onlar bizi bu apolojik çabalardan da ümitsizliğe düşürmek için her şeyden önce bizim ben olarak var oluşumuzu ret ve inkâra kalkışıyorlar ki şu eserde ben yalnız kendi benliğimin yakasını onların zorbaca dokundurmalarından kurtarabilirsem her hâlükârda üstün gelmeyi sağlamak için yalnız bu kuvvet bana yeter.

En'îye diye okunmak yerine *eneiyye* olarak okumak daha doğru olur ve istenilen anlam doğru anlaşılırdı.

Başka bir yerde *luhûm* لحم ve *şuhûm* شحوم kelimesi lâhm ve şâhm olarak okunmuş. Çoğul yerine tekil kullanım yapılmıştır.³²

Bi'l-tahlil olarak okunan kelimenin idgam-ı şemsiye ve izhar-ı kame-riye harfleri ile ilgisini kuramamak büyük bir dikkatsizlik ve hatadır. Doğrusu, *bi't-tahlil* olan kelimeyi بالتحلل herhangi bir Osmanlıca sözlükte de bulunabilirdi.³³

Tahallûlât-ı tabîiyye تحللات طبيعیه kelimesi de manayı bozacak derece de *Tahlilât-ı tbbiyye* biçiminde tamamen hatalı okunmuştur.³⁴ Karşılaştırma için metin ve açıklaması aşağıdadır:

Metin: *Tahallûlât-ı tabîiyye* gâh nebâtât hayvânâta ve gâh hayvânât ne-bâtâta mütehavvîl olur.³⁵

Açıklama: [Tabiatta] Doğal ayrışmalarla kimi zaman bitkiler hayvanlara kimi zaman da hayvanlar bitkilere dönüşür.

³¹ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 34.

³² Fedai, *Ben Neyim*, s. 29.

³³ Fedai, *Ben Neyim*, s. 29.

³⁴ Fedai, *Ben Neyim*, s. 29.

³⁵ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 39.

Madde (mâ kuvvetihâ)

“*Madde [mâa kuvvetihâ] göz suretine girer.*”³⁶ Cümlesinde asıl metinde yer alan mâa kuvvetihâ kelimesi atlanmış ve çevrim yazıda yer almamaktadır. Mana tamamen bozulmuştur.³⁷

Metin: *Madde maa-kuvvetihâ göz sûretine girer [ve bu sayede] görür.*³⁸

Madde kuvvetle göz şekline girer [ve bu sayede] görür.

Diğer bir sayfada “*O nebâtî teşkil eden mâddeyi bozup bir örümcek yapacak olsak o da iki bin tanesi bir arada bükülse bir kıl kalınlığında olamayacak kadar ince teller ifrâz ederek muhayyir-i ukul-i mühendisîn olan yuvaları yapar idi.*”³⁹

O bitkiyi oluşturan maddeyi bozup bir örümcek yapacak olsak o da iki bin tanesi bir arada bükülse bir kıl kalınlığında olamayacak kadar ince teller salgılayarak mühendislerin akıllarına durgunluk verecek ağlar örerd.

Fakat *muhayyir-i ukûl-i mühendisîn* مهندسین عقول محیر olarak hatalı olarak el takısı varmışcasına *Muhayyerü'l Ukûl-i Mühendisîn* olarak okunmuştur.⁴⁰

Yine aynı sayfada *Sühbânehû* kelimesi *sühbâne ve teâlâ* okunmuş ve hû zamiri atlanmıştır.⁴¹

Sayın Fedai'inin kitabında 33. sayfada geçen bir kelime aslen olumsuz iken olumluya çevrilmiştir. *Anlamışlar* diye okunan kelimenin doğru okunuşu anlayamamışlardır. Bu küçük bir yanlış olmasa da daha kötüsü arkasından gelmektedir. Metindeki kendisinden önceki ve sonraki cümleleri açıklayıcı bir cümle atlanmıştır. *Fakat o hikmet-i maddiyye muallimi vehleten anlamıştır.*⁴² Tabii ki bu cümlenin çıkarılması ve cümlenin

³⁶ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 40.

³⁷ Fedai, *Ben Neyim*, s. 29.

³⁸ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 40.

³⁹ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 45.

⁴⁰ Fedai, *Ben Neyim*, s. 31.

⁴¹ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 47; Fedai, *Ben Neyim*, s. 31.

⁴² Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 51.

olumsuzlanmasını çevrim yazıların kullanımında meydana gelebilecek meselelerin en büyüklerinden saymak gerekir.⁴³

Lâ yenkatı’ لا ينقطع kelimesinin geçtiği yerlerde de bir birlik bulunmaktadır.⁴⁴

Mütehayirrâne متحيرآنه kelimesi *mütehaccirane* olarak okunmuştur.⁴⁵ Yanlış ve anlamsız okunan bu kelime de hazırlanan sözlük bölümünde atlanmış ve yer almamıştır.⁴⁶

Yine başka bir yerde *Ma’a-kuvvetihâ* yerine *mâa’ kuvethâ* kesme işareti yanlış bir okuma varsa da bu konuda mütereddit kalmakta fayda var.⁴⁷ Muhtemelen mürettep hatasıdır.⁴⁸

Yine aynı sayfada *voz yüreklilik* diye bir sıfat tamlamasının uydurulmasına şahit olmaktayız. Bunun doğrusu da *buz yüreklilik* olması gerekmektedir. Yaygın olmayan sıfat tamlaması soğukkanlılık anlamında kullanılmıştır.⁴⁹

Bu sayfadan itibaren yapılan yanlış okumalar daha çok hatalı harekelerde veya tamlamalarla ilgili hatalardan oluşmaktadır.

ne mikdar değil *ne mîkdârı* olarak okunması gerekiyordu.⁵⁰

Enâniyyet ile mana farkı olmamasına karşın doğru okunuş *eneiyyetimiz* olmalıydı.⁵¹

Âlâ-yı illiyyîn yerine *â’lâ-yı aliyyîn* okunmuştur.⁵²

Yine bu tür yanlış okumalardan olan ve yanlış manalara gelebilecek tipik bir başka hataya işaret etmek gerekiyor.

Biz yine varlığımızda kaim ve ilâ ecel müsemmî daimiz, diye istintaç eylediğimiz hüküm batıl olduğu kendi kendisine meydana çıkıyor (A. Midhat 1308, 62).

⁴³ Fedai, *Ben Neyim*, s. 33.

⁴⁴ Fedai, *Ben Neyim*, s. 333-35-36-41.

⁴⁵ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 40.

⁴⁶ Fedai, *Ben Neyim*, s. 33.

⁴⁷ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 54.

⁴⁸ Fedai, *Ben Neyim*, s. 34.

⁴⁹ Fedai, *Ben Neyim*, s. 34.

⁵⁰ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 40; Fedai, *Ben Neyim*, s. 35.

⁵¹ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 59.

⁵² Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 60; Fedai, *Ben Neyim*, s. 36.

İllâ ecel إلى أجل yani ölüme kadar sözü *illâ ecel* yazılarak manası tamamen değiştirilmiştir (A. Midhat 1308, 62). Aynı cümlede *hüküm-i bâtl* okunuşu yanlıştır (A. Midhat 1308, 62). Burada gereksiz bir tamlama yapılmıştır. Doğrusu *hüküm bâtl* olarak tamlamasız yazılmalıydı.⁵³

Bu durumda işte madde bizden ayrılıyor da biz yine varlığımızda her zaman var olup ve belirlenmiş olan ecelimize kadar süreklilyiz diye çıkar-dığımız sonucun geçersiz bir yargı olduğu kendi kendisine meydana çıkıyor.

Zira biz yazılışı *zira bir* olarak okunmuş, anlam kaymasına yol açılmıştır.⁵⁴

Zira biz Antropoloji dersi vermiyoruz.

Müsteb'addir مستب'addir okuması doğru olup *müsteb'iddir* okunması yanlıştır. Zira ism-i fail olarak bu şekilde okunamaz.⁵⁵

Metin: *Hele rûhun kîdemini bekâsını tahayyül bil'külliyye müsteb'addir.*⁵⁶

Açıklama: Hele ruhun öncesizliğini ve sonsuzluğunu hayalde canlandırma bütünüyle sanılamayacak imkânsız bir durumdur.

Hakk sübhâne okunuşunun tamlamasız olarak gelmesi gerekiyordu.⁵⁷ *Hakk-ı sübhâne* olarak yanlış okunmuştur.⁵⁸

Hâl-i garîp kelimesinde aynı şekilde *hall-i garîp* حل غريب olarak okunmalıydı. Burada ha harfinin uzun okunması ve tamlama yapılması da doğru değildir.⁵⁹

Ayet-i kerime'nin çevrim yazısında *hay min emr-i Rabbi* şeklinde değil⁶⁰ (*hiye min emri Rabbî* şeklinde bir çevrim yazı vahye uygun ve doğru bir okuyuştur.

⁵³ Fedai, *Ben Neyim*, s. 36.

⁵⁴ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 62; Fedai, *Ben Neyim*, s. 36.

⁵⁵ Fedai, *Ben Neyim*, s. 37.

⁵⁶ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 63.

⁵⁷ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 68.

⁵⁸ Fedai, *Ben Neyim*, s. 38.

⁵⁹ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 68; Fedai, *Ben Neyim*, s. 38.

⁶⁰ Fedai, *Ben Neyim*, s. 39; Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 70.

Ondaki olarak okumak yanlıştır, doğrusu *eldeki* olacaktı⁶¹ *Haram* kelimesinin taşıdığı anlamın metinle bir alakası yoktur. O bakımdan doğru olan şekliyle yani *herem* هرَم yaşlanma, kocama anlamındaki kelimenin seçilmesi gerekmektedir. Bu tür çalışmalarda bu türden yanlış okumalar okuyucuyu yanıltan veya anlamını kavrayamadığı için eserden soğutan yanlışlardandır.⁶²

Metin: *Bunlar hep havâss-ı zâhire ve bâtineye mü[v]jekkîl olan uzûvların erbâb-ı fen nezdinde işte “meleke” denilen muktezeyât-ı faâilânesidir ki bir zaman yani sabâvette yok ve yâhut pek az iken bir zamân sonra yani kemâl çağında var olmuş yâhut çoğalmış ve bir zamân sonra yani herem çağında yine azalacak yine yok olacaktır.*⁶³

Açıklama: Bunlar ilim adamlarına göre hep beş duyu ve kalbe ait duylara vekâlet eden organların “yeti, meleke” denilen ve durmaksızın aktif oluşunun gereğidir. Zamanla ilgili olarak çocuklukta yok veya pek az iken belli bir zaman sonra olgunluk çağında varlığını sürdürmüş veya bu duylarının faaliyetlerini çoğaltmış ve bir zaman sonra yani ihtiyarlık çağına erişince de azaltacak ve netice de yok olacaktır.

Filânaller kelimesinin Türkçesi olan *fanilalar* birlikte yazılsa kast olunan mana daha iyi anlaşılırdı.⁶⁴

Yine aynı sayfada *edildikçe* kelimesinin *edilmedikçe* olarak olumsuz yazılması gerekmektedir.⁶⁵

Zmnlarında yazım hatası veya mürettip hatası da olabilir. *Zımnlarında* yazılmak istenildiği de varsayılabilir.⁶⁶

Tasfi değil *tasaffi* تَصَفَّى olarak yazılması gerekiyordu.⁶⁷

Metin: *Şimdi bahis tasaffi ede ede öyle bir noktaya indi ki...*⁶⁸

Açıklama: Şimdi konu durulaşıp yalınlaşarak öyle bir noktaya indi ki

⁶¹ Fedai, *Ben Neyim*, s. 40; Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 72.

⁶² Fedai, *Ben Neyim*, s. 41.

⁶³ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 75-76.

⁶⁴ Fedai, *Ben Neyim*, s. 43; Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 80.

⁶⁵ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 82.

⁶⁶ Fedai, *Ben Neyim*, s. 45; Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 85.

⁶⁷ Fedai, *Ben Neyim*, s. 48.

⁶⁸ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 94.

Kâbil-ı tatbik olarak bilinen yaygın kullanımın *kabûl-i tatbik* olarak kullanılması doğru değildir. Sözlükte bu kelime de yer almamıştır.⁶⁹

Münferiz منفرز kelimesindeki nokta görülmeyerek *münferid* olarak okunmuştur. Buradaki garabet ze harfinin zel harfi olmadığı hâlde dal gibi düşünülerek okunmasıdır. Ayrıca dikkat edilse ve manasından yola çıkılarak *münferid* kelimesinin buradaki cümlenin siyak ve sibakıyla örtüşmediği hemen anlaşılabilirdi.⁷⁰

Metin: *Ya'nî derimiz pul pul münferiz olarak yerlerine de zerre zerre yenisi gelmek sûretiyle de değildir.*⁷¹ (A. Midhat 1308, 99).

Açıklama: Yani derimiz pul pul dökülüp yerlerine de [atom hücreleri şeklinde] küçük parçalar şeklinde yenisi gelmek tarzında değildir.

Münferiz kelimesine sözlükte “ayrılmış, kesilmiş” anlamları verilmektedir. Arapça asıllı fereze fiilinden ism-i meful olarak kullanılır.⁷²

Mesemmâtlı مسماثلي kelimesi (A. Midhat 1308, 99) de *müsemâtlı* diyerek yanlış okunmuştur.⁷³ Bu kelime de arkadaki sözlükte yer almamıştır.

Metin: *Kemiklerimize varıncaya kadar her ciheti kalbur gibi mesemmâtlı olan vücûdumuzdan ilikler kemikler bile nice tebeddülât ü tahavvülât ile teceddüd ediyorlar.*

Açıklama: Kemiklerimize varıncaya kadar her yönüyle kalbur gibi olan cilt gözeneklerinden oluşan vücudumuzdan ilikler kemikler bile nice değişim ve dönüşümle yenileniyorlar. Mesemmât kelimesine Devellioğlu sözlüğünde “cilt ve derideki gözenekler, ufak delikler” anlamı verilmiştir.

Yine aynı sayfada yanlış okunan *dıkkalar*; ince sızı ve ağrı anlamındaki kelime *dukalar* olarak yanlış okunmuş, fakat bu istisnai olarak yanlış da olsa arkadaki sözlükte yer bulabilmiştir.

Metin: *Misâl-i mâddiyesi olarak ihtar eylediğimiz çiçek bozuntusu veyâhut siyâh dıkkalar gibi 'an-asıl benliğimizde dâhil olmadıkları hâlde sonradan gelip fakat teceddüdât-ı cismânîyeye tebe'an zail olmayan şeyleri istiyorlar.*⁷⁴

⁶⁹ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 103-104; Fedai, *Ben Neyim*, s. 51.

⁷⁰ Fedai, *Ben Neyim*, s. 49.

⁷¹ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 99.

⁷² Karslı, *Osmanlıca*, s. 62-65.

⁷³ Fedai, *Ben Neyim*, s. 50.

⁷⁴ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 100.

Örnek maddesi olarak seçtiğimiz çiçek bozuntusu veya (kara bir lekeye dönüşmüş lekeler hâlindeki) sızılar, ağrılar gibi aslında benliğimizde var olmadıkları hâlde sonradan gelip fakat bedenimizin yenilenmesine uyum sağlayarak yok olmayan şeyleri istiyorlar.

Vecâ'ın yerine vec[an]'in yazılması daha doğrudur.⁷⁵

Mu'âne (karşılıklı inatlaşma) yerine muannide yazılması doğru değildir.⁷⁶ Her ne kadar görünüşte aynı harflerle yazılıyorsa da Mu'âne Burada karşılıklılık ifade eden ve Arapçadan geçen mufâ'ale kalıbından olduğuna dikkat edilerek doğru okunması gerekirdi.⁷⁷

Son sayfada yer alan Arapça ibarelerden *حذله* kelimesi *hazlehum'ullah* gibi anlamsız bir şekilde okunmuş ve daha da ilginç bir şekilde manası "Allah onların gözlerine açıklık versin, (Allah onların gözlerini açsın)" anlamı verilmiştir. Bu çeviri okunuşu ve tercümesiyle tamamen yanlıştır. Bilenlerin malumu olduğu üzere Beç hokkası diye bilinen fıkra telmih olacak bir yanlışlar silsilesidir⁷⁸ (A. Midhat 1308/1892, 124).

Doğrusu *hazlehumüllâh* olacak olan bu ibarenin anlamı: "Allah onları yapacakları işte yardımsız bıraksın, onlardan her türlü inayet ve yardımını kessin" demektir. Yani Maturidi akidesinin önemli umdelerinden olan kulların iradeleriyle işledikleri fiiller karşısında Cenab-ı Hakk'ın takındığı tavra verilen isimlendirmelerden *Tevfik* ve *Hızlan* konusuna bir atıf yapılmaktadır. Bu mesele hakkında teferruatlı bilgiler Ehl-i sünnet ekseninde kaleme alınmış kelim kitaplarında yer almaktadır. Bunlardan ilki olan *Tevfik* kavramından kasıt Allah'ın kullarının hayırlı işlerinde onlara kolaylık göstermesidir. Diğer kavram olan *Hızlan* da kulların şer veya kötü amelle neticelenecek işlerinde onları kendi cüzi iradeleriyle baş başa bırakmasıdır.⁷⁹

Aslında son gelen *intiha* ve *intehâ* kelimelerinin iki türlü de hareketlenişi ve okunuşu mevcut olmakla birlikte burada *intehâ* olarak yazılması

⁷⁵ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 105; Fedai, *Ben Neyim*, s. 52.

⁷⁶ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 112.

⁷⁷ Fedai, *Ben Neyim*, s. 54.

⁷⁸ Ahmed Midhat Efendi, *Ben Neyim*, s. 124.

⁷⁹ Fedai, *Ben Neyim*, s. 58.

daha uygundur. Zira İntiha kelimesi son anlamında intehâ da bitti ve sona erdi anlamlarına gelmektedir.⁸⁰

Kısaca özetlemek gerekirse bu tür çalışmalarda sıkça yapılan tipik hataların pek çoğuna bu çalışmada da aynen rastlamaktayız. Yukarıdaki örneklerden çıkarılan şu ki; çevrim yazı yapabilmek için Osmanlıca bilmek tek başına yeterli değildir. Çevrim yazısının hazırlandığı kitabın ait olduğu alanla ilgili bir altyapı veya birikime de sahip olmak gerekmektedir. Hepsinden önemlisi yapılan çalışmanın bir başka uzmanla karşılıklı olarak mukabele tarzında okunması ve farklı okumaların değerlendirilmesi zorunluluğu vardır. Makalemizin başında çevrim yazılarla ilgili yazmış olduğumuz teknik analizlerimizin ve doğru çevrim yazı elde etmek hususunda neler yapılması gerektiği hakkındaki teklif ve önerilerimizin bu çalışmanın ışığı altında tekrar değerlendirilerek çevrim yazı konularında bir yöntem belirlenmesine gidilmesi yerinde olacaktır.

⁸⁰ Fedai, *Ben Neyim*, s. 58.